

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER

SYVENDE RÆKKE

UDGIVET AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

NIELS KNUD ANDERSEN og KNUD BANNING

SJETTE BIND

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS G. E. C. GADS FORLAG

1965—68

Danske filosoffer i anden halvdel af det 13. århundrede

Af *Heinrich Roos*

Det 13. århundrede var den systematiske teologis blomstringstid i middelalderen. Opdagelsen af den »nye« Aristoteles og det dermed forbundne nye videnskabsbegreb (»scientia« mod »sapientia») prægede hele århundredets teologiske tænkning. Aristotelismen som metode blev naturligvis ikke akcepteret uden modsigelse. Hele århundredet er et eneste opgør med de nye tanker: en stadig kamp mellem den mere konservative retning, som var inspireret af den nyplatonisk-augustinske tankeverden, og den »moderne« retning, som var under indflydelse af Aristoteles og hans arabiske kommentator Averroes. I første omgang sejrede den aristoteliske retning. Men efter Tomas af Akvins død (1274) indtil Duns Scotus' fremtræden (1302/3) var Henrik af Gent den førende skikkelse ved Pariser-Universitetets teologiske fakultet. Men Henrik af Gent stod under Augustinus' indflydelse og støttede sig i sine filosofiske analyser til den nyplatoniske Avicenna. Den åndshistoriske front forløb heller ikke enstydigt mellem teologerne i de nye tiggerordener. Gennemgående stod franciskanerne den augustinske retning nær, og dominikanerne den aristoteliske. Men franciskaneren Bonaventura kender sin Aristoteles godt og citerer ham flittigt, medens dominikaneren Mester Eckehart ganske tydeligt støtter sig til nyplatonismen og dens middelalderlige forfægtere.

De store systematikere i dette århundrede er Albert den Store, Tomas af Akvin, Bonaventura, Henrik af Gent og Duns Scotus. Ved siden af disse klassiske tænkere findes der imidlertid endnu et stort antal »andenrangs« tænkere, hvis indflydelse var stor, og hvis værker vi lidt efter lidt bliver nærmere bekendt med. Det 13. århundredes teologi var på ingen måde ensrettet; dets pluralisme var større, end vi i almindelighed er tilbøjelige til at antage.

Denne nye blomstring af den systematiske teologi foregik ved de nyoprettede universiteter, hovedsageligt Paris og Oxford. Til

dens udvikling gav de forskellige nationer deres bedste kræfter. Albert den Store var tysker, Tomas af Akvin og Bonaventura italienerne. Blandt de mindre betydelige tænkere findes personligheder fra næsten alle europæiske lande. Hvordan forholder det sig med de nordiske lande, og især Danmarks, bidrag til denne teologiske udvikling? Tilsyneladende kender vi ingen danske navne, som har gjort en indsats i denne nye teologiske selvbesindelse. Man kunne måske tænke på Anders Sunesøns »Hexaëmeron«, men hans værk tilhører i sin tankegang helt det 12. århundrede. Han døde 1228. Skønt den lærde ærkebiskop af Lund i sin ungdom (indtil 1190) studerede i Paris, England og Italien, blev hans værk kun kendt i Norden. Der fandtes af dette værk fire håndskrifter i Hamburg, Sorø, Lund og Roskilde. De tre første håndskrifter er imidlertid gået tabt. M. Cl. Gertz har lavet sin udgave efter det eneste manuskript, som er tilbage, nemlig det fra Roskilde, der nu findes på det Kongelige Bibliotek i København.

Spørger man efter grunden til denne tilsyneladende mangel på dansk deltagelse i det 13. århundredes åndsliv, må man ikke overse en vigtig kendsgerning. Dette nye åndsliv kunne efter sin natur kun udvikle sig ved de nye universiteter. Der havde man adgang til de nye håndskrifter, der traf man de nye mennesker, der blev de nye ideer diskuteret, der kunne man få de nye akademiske grader, som gav adkomst til på embeds vegne at tale med i det standende opgør. Men Danmark havde intet universitet. Vi er indtil nu meget dårligt underrettet om præsternes uddannelse i hele middelalderen [1], og i Danmark i særdeleshed. Før konciliet i Trient fandtes der ingen institutioner, som tog sig af de fremtidige præsters teologiske og spirituelle uddannelse. Det var overladt til deres eget initiativ, hvor de skaffede sig de latinske, liturgiske og pastorale kundskaber, som krævedes til præstevielserne. Det 3. Laterankoncil (1179) foreskrev (c. 18), at der ved katedralkirkerne ansattes en magister, »qui clericos eiusdem ecclesiae et scholares pauperes gratis doceat« [2]. Det 4. Laterankoncil (1215)

[1] Måske må »Stella clericorum« af Laurentius Johannes de Dacia (Ellen Jørgensen: Om nogle middelalderlige forfattere, Historisk Tidsskrift 8. R. III, 1911, 253 ff.) »Rotulus pugillaris« af Augustinus de Dacia (A. Walz, Des Aage von Dänemark »Rotulus pugillaris«, Classica et Mediaevalia XV, 1954, 198 ff.) og »Religio munda« af Thomas Hibernicus (Tue Gad i Kirkehistoriske Samlinger 7. r. 5. bd, 3. hæfte, 1965, 435 ff.) opfattes som uddannelsesbøger for den gejstlighed, som ikke studerer ved universiteterne.

[2] Decr., I. V, tit. V, cap. 1.

foreskrev, at i det mindste enhver metropolitankirke skulle have en teolog, »qui sacerdotes et alios in sacra pagina doceat et in his praesertim informat, quae ad curam animarum spectare noscuntur«[3]. Om disse bestemmelser blev gennemført i Danmark, ved vi ikke. Men selv om disse bestemmelser blev gennemført, ville denne uddannelse næppe have svaret til de krav, som den nye tid stillede til de fremtidige præster.

En virkelig teologisk uddannelse, som berettigede til at tage del i de nye åndsstrømninger, kunne ikke opnås i Danmark. Havde man dygtige, begavede unge mænd til rådighed, måtte man sende dem til de udenlandske universiteter, først og fremmest til Paris. Nu havde ganske vist Anders Sunesøn studeret i udlandet. Men man må ikke glemme, at han tilhørte Hvidernes berømte slægt og kunne bekoste dette ophold med egne midler. Men hvad med de andre, som det 3. Laterankoncil kalder »scholares pauperes«? Forholdsvis tidligt var man i Danmark blevet opmærksom på dette brændende spørgsmål. I et dokument[4] af 17. maj 1253 flytter Biskop Jakob Erlandsen Helligåndshuset ved Roskilde ind i selve byen, overdrager det nogle ejendomme og opretter en fundats, som indeholder bestemmelser, bl.a. om de peblinge, der får ophold i hospitalet, medens de studerer. Om disse peblinge hedder det bl. a. i dokumentet: »Quandocumque autem duo tales exstiterint inter ipsos qui sue probitatis obtentu digni habeantur Parisius uel alias ad maius studium transmitti . . .«[5], hvorefter der fastsættes, på hvilke moralske og økonomiske betingelser dette skulle ske. Men ikke nok dermed. D. 18. september 1284 bekendtgør officialen i Paris, at Roskildeskanniken magister Peder Arnfast i sit testamente har overdraget et hus i Paris til fattige danske studenter[6]. Vi har kun dokumentet i en dansk oversættelse. Deri hedder det, at »mester Peder Arnfast, docter y thend hellige schrift, och cannick y Roschilde y Danmarckis rige, hves siell gud naade, gaf och skiøtte y sitt testamente, ett huus y Paris, paa then engelske gade wdi Østers liggendis thill fattige studenteres af Danmarck nytte och brug thend stund de y Paris studerer . . .«[7]. Uden tvivl står vi her

[3] Decr., 1. V, tit. V, cap. 5.

[4] Diplomatarium Danicum, 2. r., 1. bd., nr. 104.

[5] l. c. nr. 104, pag. 91, 26 f.

[6] Diplomatarium Danicum, 2. r., 3. bd., nr. 105.

[7] l. c. nr. 105, pag. 113, 23–27.

foran grundlæggelsen af det berømte Collegium Daciae i Paris. Men måske er det danske studenterhus oprettet ti år tidligere. I Chartularium Universitatis Parisiensis er der under »anno 1275« aftrykt følgende dokument[8]: »Messire Jehan dict que l'an 1275 un docteur du pays de Dace donna un hostel assis à Paris pour les escolliers du royaume de Dace à tiltre, et depuis eu lieu dudit hostel les escolliers du royaume de Dace à tiltre de permutation et eschange ont eu un autre hostel assis emprès les carmes«. Selve dokumentet er fra 1384. Vi kan derfor ikke mere konstatere, om tidsangivelsen 1275 er en skrivefejl for 1285. I dette tilfælde ville den nævnte »docteur du pays de Dace« være Roskildekanniken Dr. theol. Peder Arnfast. Er årstallet 1275 imidlertid rigtigt, må man give Dr. Alfred Otto ret, når han taler om to danske kollegier i Paris[9]. H. Denifle nævner i sin kommentar til dokumentet fra 1384, som tidsfæster grundlæggelsen af »Collegium Daciae« til 1275, to personer, som skulle være identiske med den nævnte »docteur du pays de Dace«: ifølge Grammius (*Oratio de orig. et statu rei litter. in Dania*) skal det være den udvalgte Ærkebiskop Erland Erlandsen af Lund († 1276); ifølge »*Gallia christiana*« (VII, Paris 1742, p. 743) Johannes Dacus, kannik af Ste. Geneviève. Denifle tilføjer endnu følgende bemærkning: »Dani primo habitabant domum in vico S. Genovefae«. Hvorfra han har sin viden, unddrager sig vort kendskab. De danske studenter, som studerede i Paris, hørte til den engelske nation (*natio anglicana*), som vi kan slutte af forskellige dokumenter.

Af de historiske dokumenter, som står til vor rådighed, kan vi drage følgende sikre slutning: i det mindste i anden halvdel af det 13. århundrede fandtes i Paris danskere, der havde studeret dér og opnået den højeste akademiske grad enten i teologien (*sacra pagina*) som magister theologiae eller i filosofien som magister artium. Disse danskere forblev enten i Paris, hvor de havde en stilling ved universitetet eller i den kirkelige administration, eller de vendte efter afsluttet studium tilbage til deres hjemland, hvor de i regelen fik en eller anden betydelig stilling i kirkens eller statens tjeneste. Desuden kan man slutte af disse dokumenter, at man i Paris har oprettet en eller flere institutioner, hvor de danske studenter under deres studieophold kunne bo:

[8] Chartularium Universitatis Paris., I, nr. 464, pag. 536.

[9] A. Otto, *Johannis Daci Opera* (*Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi* [=CPDMA] I) 1955, pag. xi, anm. 5.

det såkaldte Collegium Daciae. Med andre ord: de danske klerkes studier i Paris var i anden halvdel af det 13. århundrede blevet institutionaliseret i *Domus Dacie*. De havde dermed opnået et tilknytningspunkt, hvorfra de havde mulighed for aktivt at tage del i det åndsliv, som udfoldede sig ved universitetet i Paris.

Vi kender en række danskere, som i den tid har skrevet værker af sprogfilosofisk, astronomisk, matematisk og almindelig filosofisk karakter. Men så vidt vi kan se idag, er der iblandt dem ingen, som har beskæftiget sig med teologi i egentlig forstand. Deres interesse lå på det filosofiske område, de arbejdede indenfor det fagområde, som hørte til »*facultas artium*«. Om denne iøjnefaldende kendsgerning er en tilfældighed eller skyldes andre grunde, kan vi foreløbig ikke sige noget.

Blandt disse danske filosoffer er der nu nogle, som danner en vis enhed, da de alle – omend ikke udelukkende – har beskæftiget sig med sprogfilosofien. Det drejer sig om Martinus de Dacia, Boethius de Dacia, Johannes Dacus og Simon Dacus. Deres virke ligger mellem 1260–1280, og i det mindste de tre første af dem var knyttet til Pariser-Universitet. Den forsker, som for første gang i sammenhæng har gjort opmærksom på disse danske filosoffer, er Martin Grabmann. Allerede i 1920 holdt han i München et foredrag med titlen: »Die Entwicklung der mittelalterlichen Sprachlogik«. Dette foredrag blev i væsentlig udvidet form offentliggjort i I. bd. af »Mittelalterliches Geistesleben« (1926, 104–146). I en anmærkning på side 132 siger han: »Es wäre sehr zu wünschen, dass die logischen und sprachlogischen Abhandlungen dieser Dacier kritisch gesichtet und nach dem Vorbilde Wallerands ediert würden«. Efter Grabmanns forbillede taler man i den moderne filosofihistorie om disse danske filosoffer som »*Dacierne*»; dr. Jan Pinborg taler i sin disputats om »die 'Schule' der Dacer« [10].

I det følgende skal der gøres et forsøg på at præsentere disse daciere. Hvem er de, og hvad har de skrevet?

Martinus de Dacia [11] (fra Ingemanns historiske roman »Erik Menveds Barndom« kendt som »Mester Morten«) er et godt eksempel på den levende forbindelse mellem Danmark og universitetet i Paris. Han studerede i Paris og blev efter studieordningen først

[10] Jan Pinborg, Die Entwicklung der Sprachtheorie im Mittelalter, Kopenhagen–Münster 1967, 61 ff.

[11] H. Roos, Die Modi significandi des Martinus de Dacia, Kopenhagen–Münster 1952, 47 ff.

magister artium og derefter magister theologiae. Det var også her, at han skrev sine videnskabelige værker, som senerehen fik så stor en udbredelse. Magister Martinus må have været en betydelig personlighed. Thi Kong Erik VI. Menved gjorde ham til sin kansler. I et dokument af 24. juni 1288 nævnes han første gang som Rigets kansler (»regni cancellarius«). 1296 sendtes han til Rom, hvor han var Kongens prokurator i dennes proces mod Jens Grand, ærkebiskoppen af Lund[12]. Efter processens afslutning i 1297 taber hans spor sig. Vi ved ikke, om han vendte tilbage til Danmark, forblev i Rom eller rejste til Paris. 1304 døde han i Paris, hvor han blev begravet ved Notre Dame Kirken. Af forskellige andre kilder ved vi desuden, at Martinus var præst, havde formue og var kannik i Paris, Roskilde, Lund og Slesvig, hvor han også var provst.

Om *Johannes Dacus*[13] ved vi kun meget lidt. Han var magister artium og optræder som sådan i et dokument af 23. maj 1281, hvis 'Johannes Dicus' er en fejlskrivning for 'Johannes Dacus'[14]. Hans »Summa grammatica« er fuldført 1280. Han var knyttet til det berømte kloster St. Victor i Paris som »huius ecclesie specialis amicus«. Et lignende venskabsforhold bestod også mellem ham og klostret Ste. Geneviève i Paris. I begge klostre levede og praktiserede augustinerkorherrene deres fællesliv efter Augustinus' gamle regel. Vi har tidligere set, at »Gallia christiana« (VII, Paris 1742, p. 743) som grundlægger for Collegium Daciae nævner en »Johannes de Dacia, canonicus S. Genovefae«. I Chartularium Universitatis Parisiensis[15] findes nu et »Fragmentum Computi receptarum bursarum ab Universitate Paris, suppositis, quorum nomina afferentur, impositarum«. Denne fortegnelse strækker sig fra d. 15. september 1329–7. marts 1336. Navnene på de forskellige »bursere« er angivet efter gaderne, hvor de ligger. Under »in vico Sancti Victoris« finder vi følgende bemærkning: »In domo magistri Johannis Dachiis iiii sunt socii«[16]. Altså endnu 1329 kendes et studiehus i Paris, som kaldes »Domus magistri Johannis Dachiis«. I samme dokument nævnes under »in vico Anglicorum« følgende: »Nicolaus de Dacia cum 4 sociis«[17]. Men det hus, som Roskilde-

[12] N. K. Andersen, Ærkebiskop Jens Grand, København I–II, 1943–44.

[13] A. Otto l. c., pag. X f.

[14] Allerede Grammius læser i Oratio de orig. »Dacus« for »Dicus«, pag. 410.

[15] Chart. Univ. Paris., I,1, nr. 1184, pag. 661.

[16] l. c., pag. 667 a.

[17] l. c., pag. 662 a.

kanniken magister Peder Arnfast i 1284 testamenterede til danske studenter i Paris, ligger netop »paa then engelske gade wdi Østers«. Vi kan altså heraf slutte, at der i det mindste i 1329 fandtes to danske kollegier i Paris. I hvert af disse huse fandtes 4 studerende.

Om *Simon Dacus* ved vi intet. Efter Dr. Jan Pinborgs undersøgelser[18] fandtes der i anden halvdel af det 13. århundrede to grammatikere, hvis navn var Simon. Begge to har sandsynligvis fået deres uddannelse i Paris. Om begge to eller en af dem var af dansk oprindelse, er efter den nyeste forskning også usikkert. Især værket »*Domus Grammaticae*« er fyldt med germanismer; Prof. L. L. Hammerich formoder, at den latinske tekst røber et middelnedertysk substrat[19].

Den betydeligste og berømteste af de danske filosoffer i det 13. århundrede er uden tvivl *Boethius de Dacia*. I adskillige samtidige dokumenter nævnes han i forbindelse med Siger af Brabant som forfægter af en yderliggående eller »heterodoks« (Van Steenberghe) aristotelisme. Tidligere forskere (især svenskerne Henrik Schück og Johs. Nordström) har hævdet, at han var af svensk oprindelse. Denne tese blev efterhånden overtaget af mange middelalderforskere. Således kalder Gilson ham konstant »Boetius of Sweden«, B. Nardi »l'averroista Svedese«. Mandonnet på sin side har udbygget en teori, hvorefter Boethius de Dacia døde i Italien. Efter Prof. dr. Søren Skovgaard Jensens grundige undersøgelse[20] er begge anskuelser urigtige. Skønt det er rigtigt, at betegnelsen »de Dacia« kan betyde ordensprovinsen »Dacia«, som omfatter både Danmark, Norge, Sverige og Finland, når det drejer sig om et medlem af franciskaner- eller dominikanerordenen, kan det samme ikke siges om betegnelsen »dacus« eller »de dacia regione«. Boethius de Dacia er af dansk oprindelse. Et nyt håndskrift, som A. Dondaine har fundet i 1947, beviser også klart og tydeligt, at de argumenter, hvorpå man har bygget den teori, at han døde i Italien, er uholdbare. Vi ved med sikkerhed kun, at han var dansker, og at hans Prisciankommentar er skrevet kort før eller omkring 1270–72. Han var magister artium og tilknyttet artistfakultetet i Paris. Nogle teser, som findes i hans værk »*De aeternitate mundi*« citeres ordret i det dokument, hvorved ærkebiskoppen af Paris, Étienne Tempier, i 1277 tilbageviste

[18] Jan Pinborg, l. c. 96 f.

[19] l. c. 96, Anm. 5.

[20] Søren Skovgaard Jensen, On the National Origin of the Philosopher Boetius de Dacia (*Classica et Mediaevalia* XXIV, 1963, 232 ff.)

anskuelser, hvorefter filosofiske og teologiske teser kunne være »due contrarie veritates« [21]. Dette dokument er rettet mod en yderliggående aristotelisme, som på den tid var udbredt i det filosofiske fakultet og bl.a. blev forsvaret af Siger af Brabant. Det berømte katalog fra Stams, som anfører dominikanerordenens lærde medlemmer, nævner Boethius Dacus som dominikaner. Det er imidlertid umuligt, at Boethius i den tid, hvor han var lærer ved artistfakultetet i Paris, kan have været dominikaner. Thi ifølge statuterne kunne medlemmerne af en orden ikke samtidig være professorer ved dette fakultet. Om Boethius senere er indtrådt i dominikanerordenen, ved vi intet, bortset fra vidnesbyrdet i kataloget fra Stams. Men man kan heller ikke udelukke denne mulighed. Vi kender ikke Boethius de Dacias dødsår. Vi ved heller ikke, hvornår Martinus de Dacia, Johannes Dacus og Boethius de Dacia tog deres magistergrad.

Vender vi os nu til disse danske filosofers *skrifter og deres indhold*, så er det *Martinus de Dacia's* værk »De modis significandi«, der har fået den største udbredelse. Vi kender indtil nu ikke færre end 28 helt eller delvis bevarede håndskrifter af dette værk; desuden har vi kendskab til 6 håndskrifter, som har eksisteret og nu er gået tabt. Dertil kommer 9 forskellige kommentarer med i alt 24 håndskrifter. Disse manuskripter daterer sig fra det 13.-15. århundrede: et talende vidnesbyrd om dette værks store udbredelse i næsten alle europæiske lande. Ved siden af dette værk har Martinus de Dacia endnu skrevet en i form af *Quæstioner* affattet kommentar til *Logica Vetus*. Denne kommentar findes imidlertid kun i ét manuskript (Erlangen).

Hans værk »De modis significandi« er en sprogteoretisk undersøgelse. Efter en længere indledning, hvor forholdet mellem det sproglige udtryk (vox), begrebet (intellectus) og den betegnede virkelighed (res) undersøges, gøres der udførligt rede for de såkaldte »modi significandi«, der konstituerer de grammatikalske kategorier, som er overleveret fra Donat og Priscian. Det drejer sig altså om en »metagrammatik«, som efter middelalderens opfattelse gælder for alle sprog. Når dette værk fik så stor en udbredelse, skyldes det formodentlig to grunde: det var det første i sin art, det vil sige en spekulativ grammatik, som undersøger sprogets struktur efter de metoder, som Aristoteles havde lært

[21] Chart. Univ. Paris., I, nr. 473, pag. 543, 12-13.

det 13. århundrede. Det var ikke blot en kommentar til Priscian, men en systematisk opbygning af hele grammatikken. Den anden grund, som sikrede dette værk dets store udbredelse, var dets pædagogiske form. Det var ikke opbygget i form af Quaestiones, hvor hele problematikken rulles op i »pro« og »contra«. Kort og præcist fremlægger det de enkelte teser »modo positivo«, og gør det endog i to omgange: først i en mere almindelig form, derefter i en mere indgående og detaljeret form. Martinus de Dacias værk har ligefrem dannet skole, som de mange kommentarer beviser. I mange tekster fra det 14. og 15. århundrede henvises til hans værk som til noget kendt.

På en eller anden måde må disse danske filosoffer i Paris have haft et indbyrdes forhold; thi alle fire har beskæftiget sig med sprogteoretiske emner. Også *Johannes Dacus*[22] har skrevet en »Summa grammatica«, hvor han behandler de samme problemer som Martinus de Dacia. Men på forskellige punkter adskiller den sig fra Martinus de Dacias værk. »Summa grammatica« er ufuldendt; den er betydelig større end Martinus' værk og den er affattet i form af Quaestiones. Desuden behandler den ikke blot de sproglige kategorier (modi significandi), men også sprogets grundelementer, syllabae et voces. Johannes Dacus har kendt Boethius de Dacias »Modi significandi« og tager på nogle punkter stilling imod ham.

Som indledning til »Summa grammatica« har Johannes Dacus skrevet en omfangsrig indledning, som kaldes »Divisio scientiae«, det vil sige en systematisk opbygning af hele det praktiske og teoretiske videnskabsområde, hvor de enkelte videnskaber sættes i relation til de dengang kendte aristoteliske skrifter. Alene af denne grund er denne del af »Summa grammatica« meget vigtig. Den er et systematisk mesterstykke, da den sammenfatter hele videnskabsteorien i anden halvdel af det 13. århundrede. Også i dette værk har Johannes Dacus benyttet sig af Boethius de Dacias undersøgelser.

Desuden har Johannes Dacus endnu skrevet et Sophisma, som er ufuldendt. Det drejer sig om et problem, som netop på den tid blev meget diskuteret i Paris, nemlig spørgsmålet om tingene består af én eller flere former[23]. Derfor kaldes hans Sophisma også »De gradibus formarum«. Medens den under Aristoteles' ind-

[22] Hans værker er udgivet af A. Otto i CPDMA I, 1955.

[23] R. Zavalloni, Richard de Mediavilla et la controverse sur la pluralité des formes, Louvain 1951.

flydelse stående retning holdt på, at der kun findes én form i tingene (*unicitas formae*), fastholdt den franciskanske retning, at der fandtes flere former i tingene, hvoraf de lavere stående er inkomplette, medens den sidste form er »*forma completiva*«. Medens Boethius de Dacia i alle sine værker med energi forsvarede »*unicitas formae*« – på samme måde som Tomas af Akvin –, går Johannes Dacus ind for en »*pluralitas formarum*«. Dominikaneren Johannes Picardi de Lichtenberg nævner omkring 1305 Johannes Dacus ved siden af Avicbron som talsmand for denne anskuelse. Denne kendsgerning har en vis betydning. Thi den viser, at der herskede forskellige anskuelser blandt de danske filosoffer i Paris. Johannes Dacus syntes at have stået den mere konservative retning nærmere end f.eks. Boethius de Dacia. Hans venskabelige forhold til augustinerkorherrene i St. Victor og Ste. Geneviève synes at pege i samme retning. I det mindste hans Sophisma »*De gradibus formarum*« er af augustinsk-franciskansk, og ikke af aristotelisk-tomistisk inspiration.

Også de to forfattere, som går under navnet *Simon Dacus*[24] – hvis de er af dansk oprindelse –, har udelukkende behandlet grammatikalsk stof. Den ene af dem har skrevet et værk, som kaldes »*Domus grammaticae*«. Den anden forfatter har skrevet en kommentar til Martinus de Dacias »*Modi significandi*«. Samme forfatter er det formodentligt, som i form af *Quaestiones* har kommenteret Priscians to sidste bøger om konstruktionen. Begge forfattere kan ikke måle sig med de før anførte. Deres værk synes at have været beregnet for yngre studenter.

Boethius de Dacia er uden sammenligning den mest spekulative af alle de nævnte danske forfattere. Måske er det ikke for meget sagt, når man hævder, at han – ved siden af Søren Kierkegaard – hører til Danmarks store filosoffer. Selv i det 13. århundrede, som har frembragt så mange betydelige tænkere, rager han frem som en af de helt store. Hans systematiske kraft, spekulative dybde og forbavsende realitetssans adskiller ham fra mange andre. Hans stil er så prægnant, at man kan skelne et værk af hans hånd fra alle andre. Han er en af Danmarks store sønner.

Forbavsende er også hans produktions bredde. Ifølge kataloget fra Stams har han skrevet følgende værker: 1) *De modis signifi-*

[24] A. Otto, *Simonis Daci Opera*, CPDMA III, 1963. — Jan Pinborg, *Eine neue sprachlogische Schrift des Simon de Dacia*, *Scholastik* XXXIX, 1964, 220 ff.

candi, 2) en kommentar til *Topica Aristotelis*, 3) til *Physica*, 4) til *De caelo et mundo*, 5) til *De anima*, 6) til *De generatione et corruptione*, 7) til *De sensu et sensato*, 8) til *De somno et vigilia*, 9) til *De longitudine et brevitae vitae*, 10) til *De memoria et reminiscencia*, 11) til *De morte et vita*, 12) til *De plantis et vegetabilibus* og endelig 13) bogen *De aeternitate vitae*[25]. Dertil kommer endnu de to opuscula »De summo bono sive de vita philosophi« og »De sompniis« samt forskellige sophismata.

Af disse værker kender vi indtil nu følgende: hans Priscian-kommentar »De modis significandi«, som snart udkommer i »Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi«, hans Topikkommentar, hvis udgave forberedes af Dr. A. Otto og Dr. Jan Pinborg, hans Fysikkommentar og hans kommentar til *De generatione et corruptione*, som forberedes af Dr. Géza Sajó, og hans værk »De aeternitate mundi«, som blev fundet og udgivet af samme forsker[26]. Desuden har Martin Grabmann udgivet de to opuscula »De summo bono« og »De sompniis«[27] samt et sophisma »Omnis homo de necessitate est animal«[28].

Det er sikkert endnu for tidligt at skrive en sammenhængende fremstilling af Boethius de Dacias filosofi, når kun en brøkdel af hans værker er udgivet. Mange af dem er endnu ikke genfundet og skjuler sig under anonymitetens slør. Men allerede nu viser der sig visse karakteristiske træk i hans filosofi. Han er i modsætning til Johannes Dacus bevidst tilhænger af Aristoteles. Hans metode, hans inddeling og afgrænsning af de enkelte videnskaber bygger helt og holdent på de principper, som han finder hos Aristoteles. Alligevel er han ikke en blind tilhænger af »Philosophus«. Han vover også at modsige ham, når sandheden tvinger ham dertil. Dertil kommer hans systematiske evner. Han behandler ikke fænomenerne isoleret, men altid i sammenhæng. Indenfor denne systematiske sammenhæng interesserer han sig i særlig grad for det metodologiske problem, hvorvidt den enkelte videnskabsmand indenfor sit eget område er enerådende og kan følge sine egne princippers konklusioner, selv om de modsiger andre sandheder. Man har fra enkelte sider villet tillægge ham

[25] Udgivet af G. Meersseman, Rom 1936, pag. 64 (nr. 63).

[26] Géza Sajó, *Boethii de Dacia Tractatus De aeternitate mundi*, Berlin 1964.

[27] Martin Grabmann, *Mittelalterliches Geistesleben*, II, 1936, pag. 200–224.

[28] Martin Grabmann, *Die Sophismataliteratur des 12. und 13. Jahrhunderts*, Münster 1940, pag. 77–95.

teorien om den dobbelte sandhed. Men nyere undersøgelser viser, at det næppe er tilfældet. De tekster, især i »De aeternitate mundi«, som synes at bekræfte denne teori, må nærmest ses under en metodologisk synsvinkel. Han er for klarhedens skyld optaget af at skelne tros- og vidensområder. Man har også – især ud fra hans lille, men mesterlige værk »De summo bono« – villet slutte, at han går ind for en immanent filosofisk verdensanskuelse, som udelukker troen. Men man må huske, at det ligefrem var forbudt professorerne ved det filosofiske fakultet at beskæftige sig med rent teologiske problemer. Vi kender ikke et eneste rent teologisk værk af Boethius de Dacia. Han hører til artistfakultet og holder sig strengt til sit fagområde. I modsætning til århundredets mange teologer, som også kommer ind på filosofiske problemer, står vi her over for en genuin tænker, som udelukkende tænker i filosofiske baner. Han afgrænser strengt filosofien fra teologien.

I den store Prisciankommentar »De modis significandi«, som består af 134 quaestiones, behandler Boethius de Dacia de samme problemer, som både Martinus de Dacia, Johannes Dacus og de to forfattere Simon de Dacia har undersøgt. Men han gør det på en betydeligt mere overlegen måde. Han trænger tilbunds i de problemer, som de andre så at sige kun rører ved. Han skelner mellem den behandling, som grammatikeren foretager, og den, som logikeren, naturvidenskabsmanden og metafysikeren anvender i undersøgelsen af de samme problemer. Han lægger megen vægt på den realitetsbinding, som alle sproglige udsagn indeholder. Men samtidig er han opmærksom på, at grammatikeren også kan udsige noget om ikke-reale ting. Hos Boethius de Dacia findes der en antydning af, at sproget er menneskets værk helt igennem, en tanke, som først senerehen, især hos Nikolaus af Kues, får sin fulde udvikling.

Det samme gælder hans Topikkommentar, hvor især logiske problemer står i forgrunden, men hvor også etiske og metafysiske spørgsmål bliver behandlet.

Hans Fysikkommentar og kommentaren til De generatione et corruptione er af interesse, fordi han dér kommer ind på anskuelser, hvor Aristoteles synes at være i modstrid med kirkens lære.

Det samme gælder hans lille mesterværk »De aeternitate mundi«. Han anfører først de grunde, som taler for den anskuelse, at verden er skabt i tiden. Derefter bringer han udførligt de grunde, som taler for den anskuelse, at den af Gud skabte verden eksisterede

fra evighed af. Derefter tager han selvstændig stilling til problemet. Udgangspunktet i hans løsningsforsøg er følgende: enhver videnskabsmand må følge sin videnskabs principper, hvis disse er konstituerende for selve videnskaben, og hvis fornægtelsen af dem ville umuliggøre selve hans videnskab. I dette tilfælde må han fastholde disse principper og de deraf følgende konklusioner, selv om disse konklusioner tilsyneladende modsiger en anden og højere videnskabs resultater. Dette princip anvender han også på forholdet mellem tro og viden. Han går altså stærkt ind for enkeltvidenskabernes autonomi. Alligevel bøjer han sig til sidst for troens udsagn, fordi Gud i sin almægt formår mere end naturen. Men han fastholder, at denne sidste erkendelse ikke er formidlet gennem viden, men gennem troen, som ikke bygger på beviser, men på Guds ord. Han gentager ustandseligt: »fides non est scientia«.

Det lille, også stilistisk meget fint formede værk »De summo bono« er i grunden en antropologi på filosofisk basis. Hvad er mennesket? Hvad er dets opgave? Mennesket er det væsen, som må indrette sit liv efter fornuften. Menneskets mål er fællesskab med det højeste gode, det vil sige Gud. Man kan godt kalde dette værk en antropologi på humanistisk basis. Troens verden spiller ingen rolle i dens opbygning. Det er, som den ikke eksisterede. Men deraf kan man ikke slutte, at den ikke er til. Boethius de Dacia holder sig inden for sit eget fagområde. Han taler som filosof, ikke som teolog. Han abstraherer, men ifølge middelalderens tankegang gælder: »abstrahentium non est mendacium«.

Også det andet lille værk »De sompniis« er af stor betydning. Lidt forenkende kan man måske sige, at »sompnia«, »drømmeverden« står for det, vi idag kalder det underbevidste og ubevidste liv. I modsætning til samtidige forfattere, som plejede at tilbageføre disse fænomener til »overnaturlige« årsager såsom engle eller djævl, påviser Boethius de Dacia, at de har deres grunde i såre materielle ting, som ofte hænger sammen med menneskets fordøjelse. I dette lille værk kan man gribe den danske filosofis realitetsbetonede indstilling, som også ellers gør sig gældende.

De fleste af de endnu ikke genfundne boethianske værker er imidlertid Aristoteleskommentarer. Boethius har kommenteret hele det dengang kendte aristoteliske Corpus. Det drejer sig om de logiske, naturvidenskabelige, psykologiske, etiske og metafysiske skrifter. Alene dette er en bedrift uden lige. I de os indtil nu tilgængelige skrifter kan vi iagttage, at Boethius de Dacia meget

ofte viser tilbage til andre værker, hvor han har behandlet et problem udførligt og indgående. Måske er det ikke urimeligt at antage, at han i en afsluttende redaktion af sin samlede produktion har tilføjet disse »Rückverweise«. Hvis denne teori holder stik, er den igen et bevis på styrken i hans systematiske tænkning. Han var sig bevidst, at han havde skabt en sammenfattende helhed.

Men Boethius var først og fremmest en mand, som i sin filosofiske tankegang var i pagt med fremtiden. Han ikke så meget afslutter det 13. århundrede som indleder det 14. århundrede. I hele det 12. århundrede, også hos de samtidige teologer, som havde deres ståsted i samme århundrede, sammenfattedes teologien under begrebet »sapientia«. Dette rigt facetterede augustinske begreb betyder i denne sammenhæng, at den filosofiske og den teologiske tænkning danner en enhed. Allerede hos Peter Abaelard i det 12. århundrede og endnu hos Nikolaus af Kues i det 15. århundrede finder vi den anskuelse, at treenighedsdogmet var kendt for hedningerne, selv om denne erkendelse skete »in involucro«. I det 13. århundrede blev hos de tænkere, som stod under Aristoteles' indflydelse, »sapientia« erstattet med »scientia«. Dermed var man nødt til at skelne mellem en rent filosofisk og en rent teologisk erkendelse. Filosofien støtter sig på fornuftgrunde (ratio), teologien eller troen på Guds autoritet (verbum Dei). Denne skelnen mellem filosofi og teologi på basis af det aristoteliske 'scientia'-begreb er gennemført hos Tomas af Akvin. Man kan se hele det 13. århundredes uendelig komplicerede åndshistoriske udvikling under denne synsvinkel, som så igen spejler sig i mange detailspørgsmål, f.eks. i diskussionen om »unicitas« eller »pluralitas formarum«. Urgerede man 'sapientia'-begrebet med understregning af tros-erkendelsens primat, tilhørte man den konservative retning, som havde sine rødder i det 12. århundrede. Til denne retning med augustinsk-nyplatonisk udgangspunkt hørte gennemgående franciskanerne: den mest profilerede er måske John Pecham († 1292), men også Henrik af Gent og de teologiske kredse omkring ærkebiskop Étienne Tempier må regnes til denne skole. Tempiers to fordømmelsesdekreter af 1270 og 1277 var et forsøg på at sætte denne retning igennem med kirkepolitiske midler. Helt på den modsatte side stod de tilhængere af en yderliggående aristotelisme, som i den grad urgerede 'scientia'-begrebet, at de kom i konflikt med den kirkelige lære. De sagde nemlig, at en filosofisk vel under-

bygget og stringent bevist sandhed må være rigtig, selv om den modsiger en trossandhed. Modeleksemplet på denne anskuelse var kødets opstandelse og verdens evighed. Til denne retning, som man efter Van Steenbergens forslag kalder den 'heterodokse aristotelisme', hørte Siger af Brabant og hans elever. De havde deres institutionelle ståsted i Pariser-Universitetets artistfakultet, hvor man efter bestemmelserne ikke måtte beskæftige sig med teologiske problemer. Om de virkelig har lært de teser, som man laster dem for, diskuteres endnu. Men én ting er givet: i den samtidige, ret hidsige diskussion blev fronterne opfattet på denne måde. Gik man imidlertid disse folk på klingen og gjorde dem opmærksom på det farlige i deres påstande, så »reddede« de sig ved at sige, at de kun »citerede« Aristoteles, men at de ikke akcepterede hans meninger.

Midt imellem disse to yderliggående retninger står Tomas af Akvin. Han går ud fra 'scientia'-begrebet og skelner mellem fornuft- og troskendelse. Men efter at have skelnet mellem dem binder han dem atter sammen i 'sapientia'-begrebet. Det begreb, som står over både scientia og fides, er »veritas divina« eller »prima veritas«. Med andre ord: troen og viden kan ikke modsige hverandre, da de begge udgår fra og bundes i den første sandhed, som er Gud.

Åndshistorisk set må man placere Boethius de Dacia i nærheden af Tomas af Akvin. Den konservative retning indtog en vis nedladende, for ikke at sige negativ holdning overfor al filosofi, især den nye aristoteliske. Boethius de Dacias hovedanliggende er – måske en kende stærkere end hos Akvinaten – at understrege filosofiens autonomi, vel at mærke inden for dens egen grænser og på dens egen område. På det punkt er han i pagt med fremtiden. Han hævder i den grad filosofiens selvstændighed, at man somme tider har det indtryk, at han kommer i konflikt med troen. Men heller ikke for ham findes der nogen modstrid mellem tro og filosofi.

I slutningspassagen af sit lille mesterværk »De aeternitate mundi« sammenfatter han hele sit syn på dette i samtiden meget om diskuterede problem. Han siger følgende[29]:

»Der er altså ingen modsigelse mellem troen og Filosoffen (= Aristoteles). Hvorfor skumler du altså mod Filosoffen, når

[29] Géza Sajó, l. c., pag. 60,762–62,999.

du indrømmer det samme som han? Du skal ikke tro, at Filosoffen, som satte sit liv ind på studium af visdommen (sapientia!), på 5 noget punkt modsagde den katolske tros sandhed. Du, som kun har ringe indsigt i forhold til filosofferne, der var og er denne verdens vismænd (sapientes!), skal tværtimod prøve at forstå deres udsagn. En lærers udsagn skal nemlig forstås maksimalt. Og den fremgangsmåde, som nogle ondsksfulde anvender, som 10 prøver at finde grunde, der (hos Filosoffen) på et eller andet punkt er i modstrid med den kristne tros sandhed, er ikke rigtig. Det er jo hævet over enhver tvivl, at det er umuligt. De siger nemlig, at den kristne som sådan ikke kan være en filosof, da han ifølge sin lov er tvunget til at opgive (destruere) filosofiens principper. 15 Dette er imidlertid forkert. Thi den kristne indrømmer, at en slutning, der er bevist med filosofiske grunde, ikke kan forholde sig anderledes, netop af de grunde, ved hjælp af hvilke denne slutning er draget, selv om det drejer sig om (rent) naturlige grunde. At (f.eks) et dødt menneske ikke umiddelbart vender 20 tilbage til livet som den numerisk samme person, det indrømmer han som sandt på grund af de (rent) naturlige grunde, som tvinger ham til denne påstand. Men han indrømmer (samtidig), at dette kan ske på grund af en højere årsag, som er hele naturens og hele det skabte værens årsag. Hvis man derfor opfatter det skarp- 25 sindigt, tvinges den kristne ikke på grund af sin lov at opgive (destruere) filosofiens principper, men han »redder« såvel troen som filosofien, idet han hverken undergraver (corripiendo) den ene eller den anden. Hvis der imidlertid findes en eller anden, om han nu indtager en høj kirkelig stilling eller ej, som ikke kan 30 forstå så vanskelige problemer, så skal han ydmygt lytte (obediat) til den vise og tro på den kristne lov. Denne tro skal ikke støtte sig på et sofistisk argument (ratio sophistica), thi det fejler; heller ikke på et logisk argument (ratio dialectica), thi det giver ikke samme sikkerhed som troen, da en logisk begrundelse aldrig er 35 sikker på den modsatte anskuelses rigtighed; heller ikke på et bevisende argument (ratio demonstrativa), dels fordi et sådant ikke er muligt i alle de ting, som vor lov foreskriver, dels fordi det frembringer viden (scientiam!): »den syllogistiske bevisførelse frembringer nemlig viden«, som Aristoteles siger i 1. bog af *Posteriora*. Men *troen er ikke viden*. Derfor er enhver kristen forpligtet 40 til at føje sig efter denne lov og at tro den, som det bør sig. Dette give denne lovs stifter, den herlige Kristus, som er den velsignede Gud i evigheders evighed. Amen.

Denne interessante tekst er fyldt med skjulte henvisninger til samtidige diskussioner. »Skumler« (murmuras) i 2. linie hentyder til de antifilosofiske tendenser hos de konservative. Også Tomas af Akvin har skrevet et lille værk »Contra murmurantes«. Linie 28: »en eller anden, om han nu indtager en høj kirkelig stilling eller ej« er sikkert en hentydning til ærkebiskoppen af Paris, Étienne Tempier. Inddelingen af de forskellige »rationes« (linie 31-40) var et yndet diskussionsemne ved artistfakultetet osv.

Vi har af dette værk 6 manuskripter. Blandt disse håndskrifter er to skrevet af to kendte samtidige: P₃ stammer fra Peter de Limoges († 1306), G er en autograf af den berømte Godfred af Fontaines († 1237/38). Begge to, men især den sidste, er afgjorte tilhængere af Tomas af Akvin. Håndskriftet P₁ har følgende slutning: »Explicit liber de concordia fidei christianae et philosophiae de aeternitate mundi a *Toma de Aquino*. Amen«. Dertil kommer, at værket i adskillige håndskrifter står i umiddelbar nærhed til værker af Tomas af Akvin. Men dette vil sige, at en lidt senere tid opfattede værket enten som skrevet af Tomas af Akvin eller i det mindste som af tomasisk inspiration.

Meget interessant er også følgende kendsgerning. L. 40 har Boethius de Dacia den sikkert i samtiden chokerende sætning: »Troen er ikke viden« (fides non est scientia). Godfred af Fontaines har i sit eksemplar (G) tilføjet følgende sætning: »Et fides est infra scientiam. Est tamen certissima cognitio fidei, quia nihil cadit sub fide nisi in quantum cadit sub prima veritate sub qua nullum falsum stare potest«. De sidste ord (nihil-potest) er imidlertid et ordret citat af Tomas af Akvin (S.Th.II./II.1,3). Det vil sige: Godfred af Fontaines underbygger den lidt chokerende sætning »Troen er ikke viden« med et citat af Tomas af Akvin.

Vi kender indtil nu endnu ikke alle værker, som Boethius de Dacia har skrevet. Det ville derfor være forhastet at fælde en dom over hele hans filosofiske tænkning. Men allerede 1956 skrev dominikaneren R.-A. Gauthier om de to værker, som dengang forelå i en kritisk udgave, *De summo bono* og *De aeternitate mundi*, følgende: »l'homme qui a écrit ces deux chefs-d'œuvre n'est inférieur à personne, et il est certainement à bien des égards supérieur au grand Siger (de Brabant) lui-même« [30].

[30] Bulletin Thomiste, Tome IX, N° 3, 1956, pag. 928.

Tillæg

Bibliografi over Boetius de Dacia

Af Jan Pinborg

A. Biografi

1. *B. Hauréau*: Un des hérétiques condamnés à Paris en 1277. *Journal des savants* 1886, s. 176–183.
2. *B. Hauréau*: Boetius, maître ès arts à Paris. *Histoire littéraire de la France* 30 (1888), s. 270–279.
3. *Henrik Schüek*: Svenska Medeltidsförfattare. *Samlaren* 12 (1891), s. 154–170.
4. *P. Mandonnet*: Siger de Brabant et l'averroïsme latin au xiiie siècle. Fribourg 1899. ²1911.
5. *Johan Nordström*: Bidrag rörande Boetius de Dacia. *Samlaren* N. F. 8 (1927), s. 38–47.
6. *P. Mandonnet*: Note complémentaire sur Boèce de Dacie. *Revue des sciences philosophiques et théologiques* 22 (1933), s. 246–250.
7. *A. Dondaine*: Le manuel de l'inquisiteur 1230–1330. *Archivum Fratrum Praedicatorum* 17 (1947), s. 186 ff.
8. *S. Skovgaard Jensen*: On the National Origin of the Philosopher Boetius de Dacia. *Classica et Mediaevalia* 24 (1963), s. 232–241. Definitiv udnyttelse af det foreliggende kilde-materiale.

B. Litteraturhistoriske arbejder (håndskriftfund)

9. *Martin Grabmann*: Neu aufgefundene Werke des Siger von Brabant und Boetius von Dacien. *Sitz.ber. Bayer. Ak. Wiss. München* 1924.
10. *M. Grabmann*: Die Opuscula De summo bono sive de vita philosophi und De sompniis des Boetius von Dacien. *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge* 6 (1931) s. 287–317. Kompletteret i *Mittelalterliches Geistesleben* II, 1936, s. 200–224.
11. *P. Lehmann*: Skandinaviens Anteil an der lateinischen Literatur des Mittelalters. *Sitz.ber. Bayer. Ak. Wiss., München* 1936, s. 48–50.

12. *M. Grabmann*: Ungedruckte lateinische Kommentare zur aristotelischen Topik aus dem 13. Jahrhundert. Archiv für Kulturgeschichte 28 (1938), s. 210–232. Genoptrykt i Mittelalterliches Geistesleben III (1956), s. 142–157.
13. *M. Grabmann*: Die Sophismataliteratur des 12. und 13. Jahrhunderts mit Textausgabe eines Sophismas des Boetius von Dacien. Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters 36. 1. Münster 1940.
14. *M. Grabmann*: Thomas von Erfurt und die Sprachlogik des mittelalterlichen Aristotelismus. Sitz.ber. Bayer. Ak. Wiss., München 1943. S. 80–83 Boetius de Dacia's Modi significandi.
15. *P. Lehmann*: Mitteilungen aus Handschriften VIII. Sitz.ber. Bayer. Ak. Wiss., München 1944. (Flere håndskrifter af Modi significandi).
16. *J. J. Duin*: La doctrine de la providence dans les écrits de Siger de Brabant. Philosophes médiévaux III. Louvain 1954.
17. *G. Sajó*: Un traité récemment découvert de Boèce de Dacie De mundi aeternitate. Texte inédit avec une introduction critique. Budapest 1954. – Anmeldelser af denne udgave: 18–19 + nf. 42 ff.
18. *M. T. d'Alverny*: Note sur deux manuscrits du De aeternitate mundi. Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge 22 (1955), s. 101–112.
19. *R. A. Gauthier*: anmeldelse af 17 i Bulletin Thomiste 9 (1954–56), s. 927–930.
20. *G. Sajó*: Boèce de Dacie et les commentaires anonymes inédits de Munich sur la physique et sur la génération attribués à Siger de Brabant. Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge 25 (1958), s. 21–58.
Anmeldelse og stillingtagen til denne artikel nf. efter nr. 38.
21. *J. J. Duin*: La bibliothèque philosophique de Godefroid de Fontaines. Estudios Lulianos III (Palma 1959), s. 21–36 og s. 137–160.
22. *H. Roos*: Boetius af Danmark. Catholica 18 (1961), s. 97–102.
23. *G. Sajó*: Boetius de Dacia und seine philosophische Bedeutung. Die Metaphysik im Mittelalter, Miscellanea Mediaevalia II, Berlin 1963, s. 454–463. Samler alle kendte håndskrifter af Boetius med undtagelse af de i 24 og 25 nævnte.
24. *H. Roos*: Das Sophisma des Boetius von Dacien »Omnis homo de necessitate est animal« in doppelter Redaktion. Classica et Mediaevalia 23 (1962), s. 178–197.

25. *H. Roos*: Ein unbekanntes Sophisma des Boetius de Dacia. *Scholastik* 38 (1963), s. 378–391.

C. *Udgaver*

De summo bono og De sompniis: 10.

De summo bono er oversat til japansk af Takeshiro Takada (jvf. *Bulletin de la Société Internationale pour l'étude de la Philosophie Médiévale* 4, 1962, s. 37).

De aeternitate mundi: 17. Nu afløst af:

26. *Boetii de Dacia Tractatus de aeternitate mundi*, ed. G. Sajó. *Quellen und Studien zur Geschichte der Philosophie IV*, Berlin 1964.

Anmeldelser:

Angelicum 42 (1965) s. 367–68 (C. Vansteenkiste).

Augustinus 10 (1965) s. 123 (V. Capánaga).

Bijdragen 26 (1965) s. 356 (C. Verhaak).

La Ciencia Tomista 92 (Salamanca 1965) s. 355.

The Modern Schoolman 42 (1964–65) s. 422 (Klubertanz).

Nouvelle Revue Théologique 86 (1964) s. 1125 (Ch. Martin).

Personalist 46 (Los Angeles 1965) s. 393 (G. Mac Gregor).

Revue Thomiste 65 (1965) s. 633–634 (M. V. Leroy).

Salesianum 26 (Torino 1964) s. 760.

Scholastik 40 (1965) s. 452–53 (W. Kutsch).

Speculum 40 (1965) s. 544–45 (J. R. Weinberg).

Studium 5 (Madrid 1965) s. 196 (Gonzáles Pola).

Sophisma: 13 og 24.

Boetius' værker vil udkomme i *Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi*. Bind IV med Boetius' *Modi significandi* er i trykken og bind V *Topik-kommentaren* er under udarbejdelse.

D. *Almene behandlinger*

(Se desuden 1–2, 4, 6, 10, 23)

27. *P. Doncoeur*: Note sur les averroistes latins: Boèce de Dacie. *Revue des sciences philosophiques et théologiques* 4 (1910) s. 500–511.
28. *M. Grabmann*: Der lateinische Averroismus des XIII. Jahrhunderts und seine Stellung zur christlichen Weltanschauung. *Sitzber. Bayer. Ak. Wiss., München* 1931–32.
29. *M. Grabmann*: Texte des Martinus von Dacien und Boetius

- von Dacien zur Frage nach dem Unterschied von *essentia* und *existentia*. *Miscellanea philosophica* R. P. Josepho Gredt O.S.B. oblata, *Studia Anselmiana* 7–8, Roma 1938, s. 7–17. (Boetius teksterne fra kommentaren til Aristoteles' *Posteriora analytica*).
30. *E. Gilson*: *History of Christian Philosophy in the Middle Ages*, London 1955, s. 399–402. (Analyse af *De summo bono*).
31. *P. Wilpert*: *Boethius von Dacien – Die Autonomie des Philosophen. Beiträge zum Berufsbewusstsein des mittelalterlichen Menschen*, *Miscellanea Mediaevalia* III, Berlin 1964, s. 135–152.
32. *H. Roos*: *Forskellen mellem metafysik og enkeltvidenskab ifølge Boetius de Dacia*. *Lumen* 8 (1965) s. 157–170.
Der Unterschied zwischen Metaphysik und Einzelwissenschaft nach Boetius von Dacien, *Miscellanea Mediaevalia* V, Berlin 1968.
33. *F. van Steenberghen*: *La Philosophie au XIIIe siècle*. Louvain 1966, s. 402–412.
34. *Gianfranco Fioravanti*: *Boezio di Dacia e la storiografia su l'Averroismo*. *Studi Medievali*, 3a serie, VII, fasc. 1, Spoleto 1966, s. 283–322. Betydningsfuld sammenfatning af Averroismens problematik. Af særlig interesse er måske påvisning af lighedspunkter mellem Boetius og Albertus Magnus (s. 313–314), inspireret af Bruno Nardis artikel: *Note per una storia dell'averroismo latino: la posizione di Alberto Magno di fronte all'Averroismo*. *Rivista critica di storia della filosofia* 2, (1947), s. 197–220.

D. Studier over enkelte værker

Modi significandi: 14 og 15.

35. *R. Gansiniec*: *Metrificale marka z opatowca i traktaty gramatyeczne XIV i XV wieku*. *Studia staropolskie* VI, Wrocław 1960.
36. *Jan Pinborg*: *Die Entwicklung der Sprachtheorie im Mittelalter*. *Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters* 42,2. Münster 1967, s. 77–86.

Topik-kommentar: 12.

37. *Bruce Braswell*: *Godfrey of Fontaines' Abridgement of Boetius of Dacia's Questiones supra librum Topicorum Aristotelis*. *Mediaeval Studies* 26 (1964), s. 302–314.

Elenchi-kommentar: 19 og 24.

Kommentar til Posteriora Analytica: 9, 13 og 29.

38. *Bruce Braswell*: The Use of William of Moerbeke's Recension of the Posterior Analytics. A Second Instance. *Mediaeval Studies* 24 (1962), s. 371–375.

Kommentar til Physica og til De generatione et corruptione: 20 og 32. Anmeldelser og stillingtagen til 20 desuden af:

L. J. Bataillon, *Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques* 44 (1960), s. 161–162.

O. Lottin: *Revue de théologie ancienne et médiévale* 8 (1960), no. 2036.

Kommentar til Metafysikken.

39. *J. J. Duin*: A la recherche du commentaire de Boèce de Dacie sur la Métaphysique d'Aristote. *Die Metaphysik im Mittelalter*, *Miscellanea Mediaevalia* II, Berlin 1963, s. 446–453.

Kommentar til De anima.

40. *M. Giele*: La date d'un commentaire médiéval anonyme et inédit sur le *Traité de l'âme d'Aristote* (Oxford, Merton College 275, fol. 108r–121v). *Revue philosophique de Louvain* 58 (1960), s. 529–556. Giele har senere mundtligt foreslået, at denne kommentar måske er forfattet af Boetius, jvf. *La filosofia della natura nel medioevo. Atti del terzo congresso internazionale di filosofia medioevale*, Milano 1966, s. 696. Problemet kræver nærmere undersøgelse.

Sophismata: 13, 24, 25, 36.

Opuscula: De summo bono: 6, 10, 30, 33.

41. *E. Gilson*: Le Moyen âge et le naturalisme antique. *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge* 7 (1932), s. 5–38.

De somniis: 10.

De aeternitate mundi: 17–19, 21, 23, 26, 33.

17 har fremkaldt en større debat. Foruden de nævnte artikler og en række kortere anmeldelser:

Rivista critica di storia della filosofia (1957), s. 110–112 (E. Garin).

Speculum 30 (1955), s. 680–681 (S. Harrison Thomson).

Scriptorium 9 (1955), s. 153–154 (H. Silvestre).

Foreløbig følgende længere bidrag:

42. *E. Gilson*: Boèce de Dacie et la double vérité. *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen âge* 22 (1955), s. 81–99.

43. *A. Maurer*: Boetius of Dacia and the Double Truth. *Mediaeval Studies* 17 (1955), s. 233–239.

44. *P. Michaud Quantin*: La double vérité des Averroistes. Un

- texte nouveau de Boèce de Dacie. *Theoria* 22 (1956), s. 167–184.
45. *F. Sassen*: Boethius van Dacië en de theorie van de dubbele waarheid. *Studia Catholica* 30 (1955), s. 266–273.
46. *F. van Steenberghen*, i *Revue philosophique de Louvain* 54 (1956) s. 137–147.
Efter fremkomsten af 26 er diskussionen foruden i de der nævnte anmeldelser videreført i 33 og i
47. *Tullio Gregory*: Discussioni sulla doppia verità. *Cultura e scuola* 1962, s. 99–106.
48. *Paul Wilpert*: Ein Compendium des 13. Jahrhunderts. *Gottfried von Fontaines als Abbeviator. Mittellateinisches Jahrbuch II* (1965), s. 165–180.